

## MUSIQA TA'LIMIDA FORTEPIANO IJROCHILIGINI O'QITISH ORQALI TALABALARNING MUSIQIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

**B.Ergasheva**

Qo'qon davlat universiteti

Musiqa ta'limi yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Ilmiy raxbar: **SH.Turdiyev**

Musiqa nazariyasi kafedrası dotsenti

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada musiqa ta'limida fortepiano ijrochiligini o'qitish orqali talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Forteplano ta'limi jarayonida talabalarning musiqiy eshitishi, musiqiy xotirasi, obrazli va mantiqiy tafakkuri, musiqiy-nazariy bilimlari, ijodiy qobiliyati hamda mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Forteplano ijrochiligi oddiy texnik ko'nikmalar majmui emas, balki musiqiy asarni anglash, uning mazmunini tahlil qilish, musiqiy obrazni tasavvur etish, ijro vositalarini ongli tanlash va badiiy talqin yaratishga yo'naltirilgan faoliyat sifatida asoslangan. Maqolada forteplano mashg'ulotlarini muammoli, faoliyatga asoslangan, shaxsga yo'naltirilgan va refleksiv yondashuvlar asosida tashkil etish orqali talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish metodikasi taklif etilgan.

**Kalit so'zlar:** musiqa ta'limi, forteplano, musiqiy tafakkur, musiqiy eshitish, musiqiy xotira, badiiy obraz, ijrochilik, musiqiy tahlil, ijodkorlik, interpretatsiya, refleksiya, bo'lajak musiqa o'qituvchisi.

### KIRISH

Musiqa ta'limida talabalarning ijrochilik qobiliyatlarini rivojlantirish bilan bir qatorda ularning musiqiy tafakkurini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biridir. Chunki musiqiy tafakkur rivojlanmagan holatda ijrochilik jarayoni ko'pincha mexanik harakatlar darajasida qolib ketishi mumkin. Talaba notalarni o'qishi, asarni yoddan ijro etishi yoki texnik jihatdan murakkab passajlarni bajarishi mumkin, biroq asarning mazmuni, shakli, musiqiy rivoji, obrazlar tizimi va badiiy g'oyasini anglamasa, ijro to'laonli musiqiy talqinga aylanmaydi. Shu sababli zamonaviy musiqa ta'limida forteplano ijrochiligini o'qitish jarayonini talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish bilan uzviy bog'lash dolzarb pedagogik masala sifatida namoyon bo'lmoqda.

Forteplano cholg'usi mazkur vazifani amalga oshirish uchun keng pedagogik imkoniyatlarga ega. Unda bir vaqtning o'zida melodik, garmonik, ritmik va polifonik qatlamlarni ifodalash mumkin. Talaba fortepianoda asar ijro etish jarayonida tovushlar o'rtasidagi munosabatlarni eshitadi, musiqiy fikrning rivojlanishini kuzatadi, shakliy tuzilmani anglaydi va ijro vositalarini tanlaydi.

Ayniqsa, musiqa ta’limi yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun fortepiano ijrochiligi kelajakdagi pedagogik faoliyat bilan bevosita bog‘lanadi. Ular fortepiano orqali qo‘shiq va kuylarni namoyish etish, garmonik tuzilmani tushuntirish, o‘quvchilarning musiqiy eshitishini rivojlantirish va turli musiqiy obrazlarni ochib berish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Musiqiy tafakkur insonning musiqiy tovushlarni anglash, ularni o‘zaro bog‘lash, musiqiy obrazlarni idrok etish, asarning mazmuniy va shakliy xususiyatlarini tahlil qilish hamda ularga nisbatan mustaqil munosabat bildirish qobiliyatini ifodalaydi. U musiqiy eshitish, xotira, tasavvur, diqqat, hissiy idrok va mantiqiy tahlil kabi psixik jarayonlarning o‘zaro uyg‘unligi asosida shakllanadi. Forteplano mashg‘ulotlari esa mazkur jarayonlarning bir nechtasini bir vaqtning o‘zida faollashtiradi. Talaba notani ko‘radi, uni ichki eshitish orqali tasavvur qiladi, klaviaturada ijro etadi, hosil bo‘lgan tovushni eshitadi va uni musiqiy mazmun bilan solishtiradi. Shu sababli fortepiano ta’limi musiqiy tafakkurni rivojlantirishning samarali amaliy vositasi hisoblanadi.

Talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirishda asarni ongli o‘rganish tamoyili muhim ahamiyatga ega. Asarni o‘rganish jarayonida talaba dastlab uning umumiy xarakterini aniqlashi, keyin janri, shakli, tonalligi, melodik va garmonik tuzilishi, ritmik xususiyatlari hamda asosiy musiqiy obrazlarini tahlil qilishi lozim. Bunday tahlil ijroni mexanik yodlashdan farqli ravishda ongli o‘zlashtirishga olib keladi. Masalan, sonata shaklidagi asarni o‘rganishda ekspozitsiya, rivojlov va repriza qismlarining funksional xususiyatlarini anglash talabaning musiqiy rivojlanish jarayonini oldindan tasavvur qilishiga yordam beradi. Natijada ijrochi har bir musiqiy jumla va frazaning asar umumiy tuzilishidagi o‘rnini tushunib ijro etadi.

Forteplano ijrochiligini o‘qitishda musiqiy-nazariy fanlar bilan integratsiya qilish talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirishning muhim shartidir. Forteplano mashg‘ulotlarida solfedjio, garmoniya, musiqa nazariyasi, musiqa tarixi va kompozitsiya elementlaridan foydalanish talabaning nazariy bilimlarini amaliy faoliyatga ko‘chirish imkonini beradi. Masalan, garmoniya fanida o‘rganilgan akkordlar ketma-ketligini fortepianoda ijro etish orqali talaba uning nazariy va eshitish jihatlarini bir vaqtda anglaydi. Solfedjio mashg‘ulotlarida shakllangan intonatsion eshitish fortepiano ijrosida melodik chiziqni aniq ifodalashga yordam beradi. Shu tariqa fanlararo integratsiya musiqiy bilimlarni yaxlit tizimga birlashtiradi.

Musiqiy tafakkurning rivojlanishida musiqiy eshitish alohida ahamiyatga ega. Talaba fortepianoda ijro etayotgan asarini eshitish orqali tovushlar o‘rtasidagi munosabatni, melodik rivojlanishni, garmonik harakatni va dinamik o‘zgarishlarni anglaydi. Shu sababli fortepiano darslarida “eshit – tahlil qil – ijro et – qayta eshit – xulosa qil” siklidagi foydalanish samarali metodik vosita bo‘la oladi. Bunday faoliyat talabani passiv ijrochidan faol musiqiy fikrlovchi subyektga aylantiradi. U o‘z ijrosidagi kamchiliklarni mustaqil aniqlash, ularning sabablarini tushunish va tuzatish yo‘llarini izlashga o‘rganadi.

Musiqiy tafakkurning yana bir muhim komponenti musiqiy xotiradir. Fortepiano asarini yoddan ijro etish jarayonida talaba nafaqat barmoq harakatlarini, balki asarning melodik, garmonik, ritmik va shakliy tuzilishini ham xotirada saqlaydi. Shu sababli musiqiy xotirani rivojlantirishda asarni mexanik takrorlashdan ko‘ra uning ichki tuzilishini anglashga asoslangan yondashuv samaraliroqdir. Talaba asarning mavzularini, ularning rivojlanishini, tonalliklar almashinuvini va shakliy qismlarini tushungan holda yodlasa, ijrodagi barqarorlik ham ortadi. Bu jarayon mantiqiy va musiqiy xotiraning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlaydi.

Fortepiano mashg‘ulotlarida muammoli vaziyatlardan foydalanish ham talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, o‘qituvchi “Asarning ushbu qismida nima sababdan dinamika kuchayadi?”, “Melodik mavzu qanday rivojlanmoqda?”, “Qaysi ijro vositasi musiqiy obrazni aniqroq ifodalaydi?”, “Agar pedal boshqacha qo‘llansa, musiqiy obraz qanday o‘zgaradi?” kabi savollarni berishi mumkin. Bunday savollar talabani tayyor javobni qabul qilishdan ko‘ra, musiqiy muammoni mustaqil tahlil qilishga undaydi. Natijada fortepiano darsi ijrochilik mashg‘ulotidan musiqiy fikrlash laboratoriyasiga aylanadi.

Musiqiy tafakkurni rivojlantirishda badiiy obraz bilan ishlash ham katta ahamiyatga ega. Har bir musiqiy asar muayyan kayfiyat, obraz, g‘oya yoki hissiy holatni ifodalaydi. Talaba asarni ijro etishdan oldin uning qanday obrazni yaratishini tasavvur qilishi, kompozitor ushbu obrazni qanday musiqiy vositalar orqali ifodalaganini aniqlashi va ijro jarayonida ushbu vositalardan ongli foydalanishi lozim. Masalan, lirik xarakterdagi asarda legato, yumshoq dinamika va keng frazirovka ustuvor bo‘lsa, dramatik xarakterdagi asarda dinamik kontrast, kuchli aksent va faol ritmik harakat muhim bo‘lishi mumkin. Bunday tahlil talabaning obrazli tafakkurini rivojlantiradi.

Musiqiy tafakkurning ijodiy komponentini rivojlantirish uchun talabalarga asarni turlicha talqin qilish imkonini beruvchi topshiriqlar berish mumkin. Bir xil asarning ikki yoki uch xil ijro variantini tinglash, ularning o‘xshash va farqli tomonlarini aniqlash, o‘z ijro variantini asoslash talabaning mustaqil musiqiy fikrlashini kuchaytiradi. Shuningdek, kuyga mos jo‘rnavezlik yaratish, berilgan melodiyaning boshqa tonallikka ko‘chirish, musiqiy jumlaning davom ettirish, ritmik variant yaratish yoki asarning ayrim qismlarini improvizatsiya asosida o‘zgartirish kabi topshiriqlar ijodiy tafakkurni rivojlantiradi.

Musiqi ta’limida fortepiano ijrochiligini o‘qitish orqali musiqiy tafakkurni rivojlantirishda milliy repertuardan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. O‘zbek xalq kuy va qo‘shiqlari, kompozitorlik ijodi, fortepiano uchun yaratilgan milliy asarlar va xalq kuylarining qayta ishlanmalari talabalarda milliy musiqiy tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi. Milliy kuylarning melodik tuzilishi, ritmik xususiyatlari, lad asoslari va obrazlilik xususiyatlarini fortepiano orqali tahlil qilish talabaning musiqiy-nazariy bilimlarini milliy musiqa amaliyoti bilan bog‘lash imkonini beradi. Bu esa bo‘ljak musiqa o‘qituvchisining kelajakdagi darslarida milliy musiqiy merosdan samarali foydalanishiga zamin yaratadi.

Fortepiano ijrochiligini o‘qitishda mustaqil ta’limni tashkil etish musiqiy tafakkurni rivojlantirishning yana bir muhim yo‘nalishidir. Talaba asar ustida

mustaqil ishlash jarayonida muammolarni aniqlaydi, ularni hal etish usullarini izlaydi, ijro variantlarini taqqoslaydi va o‘z talqinini shakllantiradi. Bunda o‘qituvchi tayyor yechimni beruvchi emas, balki talabani mustaqil izlanishga yo‘naltiruvchi pedagog sifatida faoliyat yuritadi. Audio va video yozuvlardan foydalanish esa talabaning o‘z ijrosini tashqaridan tinglashi va obyektivroq baholashiga yordam beradi.

Talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish uchun fortepiano mashg‘ulotlarida refleksiv yondashuvdan foydalanish maqsadga muvofiq. Mashg‘ulot yakunida talaba “Asarda qanday musiqiy g‘oya mavjud?”, “Men bu g‘oyani ijroda qay darajada ifodalay oldim?”, “Qaysi texnik muammo musiqiy ifodaga xalaqit berdi?”, “Keyingi mashg‘ulotda nimani takomillashtirishim kerak?” kabi savollar asosida o‘z faoliyatini tahlil qiladi. Bunday refleksiya musiqiy tafakkur bilan bir qatorda kasbiy o‘zini anglash va mustaqil ta’lim kompetensiyasini ham rivojlantiradi.

Fortepiano ijrochiligini o‘qitish orqali musiqiy tafakkurni rivojlantirish jarayonini shartli ravishda **“tinglash – anglash – tahlil qilish – tasavvur qilish – ijro etish – baholash – ijodiy qayta ishlash”** pedagogik ketma-ketligi asosida tashkil etish mumkin. Mazkur jarayonning dastlabki bosqichida talaba asarni tinglaydi va uning umumiy xarakterini aniqlaydi. Keyingi bosqichda musiqiy materialning tuzilishi, janri, shakli, melodik va garmonik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shundan so‘ng talaba asarning badiiy obrazini tasavvur qiladi va uni ijro vositalari orqali ifodalashga harakat qiladi. Ijrodan keyingi tahlil esa musiqiy tafakkurning refleksiv bosqichini tashkil etadi.

Mazkur metodik yondashuvning samaradorligi bir nechta mezonlar orqali baholanishi mumkin. Birinchi mezon talabaning musiqiy asar tuzilishini anglay olishi bilan belgilanadi. Ikkinchi mezon musiqiy eshitish va ijrodagi tovush munosabatlarini nazorat qilish qobiliyatidir. Uchinchi mezon badiiy obrazni mustaqil talqin qilish darajasi bilan bog‘liq. To‘rtinchi mezon ijodiy topshiriqlarni bajarish, turli ijro variantlarini taklif qilish va musiqiy muammolarga mustaqil yechim topish qobiliyatini ifodalaydi. Beshinchi mezon esa o‘z ijrosini refleksiv tahlil qila olish darajasidir. Bunday kompleks baholash talabaning faqat texnik ijrochilik darajasini emas, balki uning musiqiy fikrlash qobiliyatini ham aniqlash imkonini beradi.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining musiqiy tafakkurini rivojlantirishda fortepiano ijrochiligining pedagogik imkoniyatlari ayniqsa katta. Chunki kelajakdagi o‘qituvchi musiqa darsida asarning musiqiy mazmunini o‘quvchilarga tushuntirishi, musiqiy ifoda vositalarini namoyish etishi, o‘quvchilarning tinglash faoliyatini boshqarishi va ularni musiqiy fikrlashga undashi kerak. Buning uchun o‘qituvchining o‘zida rivojlangan musiqiy tafakkur bo‘lishi zarur. Fortepiano mashg‘ulotlari esa mazkur sifatni amaliy faoliyat orqali rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi.

## XULOSA

Musiqa ta’limida fortepiano ijrochiligini o‘qitish talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantirishning samarali vositalaridan biridir. Fortepiano

mashg‘ulotlarini faqat texnik mashqlar va tayyor repertuarni o‘zlashtirishga yo‘naltirish o‘rniga, musiqiy tahlil, muammoli vaziyat, badiiy obraz, ijodiy topshiriq, mustaqil ijro va refleksiv baholash bilan boyitish zarur. Bunday yondashuv talabaning musiqani eshitish, anglash, tahlil qilish, ijro etish va ijodiy qayta ishlash qobiliyatlarini kompleks rivojlantiradi. Ayniqsa, bo‘lajak musiqa o‘qituvchilari uchun bu jarayon kelajakdagi pedagogik faoliyatda musiqiy materialni ongli va metodik jihatdan to‘g‘ri qo‘llash imkoniyatini kengaytiradi.

Shunday qilib, fortepiano ijrochiligini o‘qitishning pedagogik samaradorligini “musiqiy eshitish – musiqiy tahlil – obrazli tasavvur – ijrochilik – ijodiy faoliyat – refleksiya” uzviyligi asosida tashkil etish maqsadga muvofiq. Ushbu yondashuv natijasida talaba nafaqat fortepiano ijro etish texnikasini egallaydi, balki musiqiy asarning ichki mazmunini anglaydigan, uning badiiy xususiyatlarini tahlil qiladigan, mustaqil talqin yarata oladigan va musiqiy-pedagogik vaziyatlarda ijodiy qaror qabul qila oladigan mutaxassis sifatida shakllanadi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qobilova E.B. *Musiqi pedagogikasi*. – Qo‘qon, 2026.
2. Madjidova G.A. Forteplano ijrochiligi ta’limining hozirgi holati. – *Science and Education*, 2025.
3. Normuminova G.K. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining cholg‘u ijrochiligi kreativligini rivojlantirishda fortepiano fanining didaktik imkoniyatlari. – 2026.
4. Normuminova G.K. Forteplano va klavish cholg‘ularida ijro etish didaktikasi hamda bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining cholg‘u ijrochiligi kreativligini rivojlantirishning pedagogik nazariyalari. – 2025.
5. Eraliyeva F.E. Forteplano o‘qitishda ilg‘or pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari. – *Science and Education*, 2025.
6. Islomova M.Z. Forteplano o‘qituvchisi faoliyatida interfaol metodlardan foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish. – *Science and Education*, 2025.
7. Kuchmurodov S.A. O‘quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishda fortepiano asarlarini tanlashning didaktik asoslari. – *Science and Education*, 2025.
8. Neuhaus H. *The Art of Piano Playing*. – London: Kahn & Averill.
9. Elliott D.J. *Music Matters: A Philosophy of Music Education*. – New York: Oxford University Press.
10. Swanwick K. *Teaching Music Musically*. – London: Routledge.